

DEME László

Nyelvünk többközpontúságának kérdéséhez
(tekintettel a mai történelmi helyzetre)

Mottó: *Habent sua fata libelli – et auctores!*

Ismét arra kényszerülök, hogy szembesüljek Lanstyák Istvánnal; pontosabban: hogy szembesítsem őt saját magával, mint nemrégiben a poszsonyi *Irodalmi Szemlében* (1995/1:80), és mint Tolcsvai Nagy Gábort a minap (*Irodalmi Szemle*, 1995/7–8:107; ugyanaz: *Magyar Nyelvőr*, 119:109); akkor a nyelvművelés-nyelvtervezés ügyében, most a „többközpontúság” kérdésében. Igazán nem vagyok kötekedő: publikációimnak talán ha egy százaléka vitacikk. De vannak helyzetek, amelyekben a hallgatás beleegyezést jelentene, vagy még inkább: a némaság cinkosággként hathatna. Ez (és bizonyos körök noszogatása) indít arra, hogy foglalkozzam Lanstyák Istvánnak *A nyelvek többközpontúságának néhány kérdéséről* című (és különös tekintettel a *Trianon utáni magyar nyelvre* alcímű) írásával [kötetünkben a 227. skk. oldalon].

1. SZUBJEKTÍV MEGJEGYZÉSEK AZ OBJEKTIVITÁSRÓL

Néhány szubjektív mozzanattal kezdem, hogy igazolhassam teljes objektivitásomat.

1.1. A hatvanas évek közepe táján a hivatalos magyar politika Magyarországot nemzeti-nemzetiségi tekintetben homogén alakulatként kezelte. Ha egyáltalán elismert nemzetiségi kérdést, annak rangját államigazgatási szinten a Művelődési Minisztérium egyik főelőadójának egyhar-

mad munkaidejében szabta meg (s ami esetleg ezen túlment, azt az állambiztonsági szervek hatáskörébe utalta). De nem sokkal több szó esett a szomszédos országokbeli magyarokról sem. Az ország első számú politikai vezetője Nagyváradon ilyesféleképp kezdte beszédét akkoriban: „Örömmel jöttem ebbe a városba, ahol, úgy tudom, sokan tudnak magyarul.” Nem csoda hát, hogy ha egy-egy „kívül rekedett hazánkfia” ide tévedt (ami ritka jelenség volt még akkoriban), ifjabb nemzedékünk tagjai rácsodálkoztak: „Hát te hol tanultál meg ilyen jól magyarul?!”

Akkortájt vetett engem (hazai egyeteméről 1949 óta kitiltásra ítélt) sorsom Pozsonyba, a Komenský Egyetemre, vendégtanárnak. Ott hamarasan feladatul kaptam – mint „belföldiesített külföldi” – az iskolaügy, a sajtó és a szépirodalom nyelvhasználati kultúrájának áttekintését, majd a gondozásában való részvételt. Így születtek sorra első írásaim az ottani folyóiratokban (Deme 1965, 1966a, 1966b, 1966c stb.).

Közben – tartván a már megindult kapcsolatot a vajdasági magyar nyelvűvelítő körökkel is – eljutottam egy nagyobb horizontú áttekintésig (Deme 1968); majd végül ezek és hasonló tárgyú írásaim kötetbe gyűjtve is megjelentek (Deme 1970). Könyvemből azonban Magyarországra alig néhány példány került át: a Gondolat Kiadó akkori főszerkesztője – felfogásbeli különbözőségünk miatt – sem a közös kiadást, sem az itthoni terjesztést nem vállalta.

E korszak kezdetének harminc éve, már a végének is huszonöt. Írásaim régen feledésbe merültek: a folyóiratszámok raktárba kerültek, könyvem példányaikat már a közkönyvtárakból is ellopták (netán kiselejtezték); későbbi hasonló tárgyú cikkeim (például Deme 1975, oroszul 1978; Deme 1971 stb.) pusztába való kiáltások maradtak abban a korban (akkor a „távolra szakadottakkal” már divat lett foglalkozni, de a „kívülrekedettekkel” még nem); – a kérdés reneszánszakor pedig – ami nem feltámadás volt, hanem újrakezdéses újrafelfedezés, nullából indulva – ezek már nem kerültek szem elé.

Erre vonatkozik a mottónak az első, a hagyományos fele.

1.2. Mindez nem volt zavaró addig, amíg az újraindulás – a korábbihoz hasonlóan – a valóság ismeretére vagy legalábbis feltárásának szándékára épült; hiszen az újabb nemzedéket is elvezethette (volna) odáig, ahová a tapogatózó elődöt annak idején. A helyzet akkor vált kritikussá, amikor az újszülöttek egyike-másika merőben más helyzetekben született és azokra érvényes sablonokba kezdte beleszorítani a mi mai helyzetünket; az „Amerikából jöttem” jelszavával, a „modern tudományosság” recep-

túrája szerint; nem bizonyos feltárt tényekből vonva le tanulságokat, hanem a mások által, más körülmények között, más tényekből levont tanulságokhoz kezdett – hozzájuk szelektálva, nemegyszer hozzájuk torzítva, sőt odakönfiskálva – bizonyító adatokat keresgélni, netalán fabrikálni.

S mivel nincsenek régi viccek, csak öreg emberek: ilyenkor rémlik vissza egyeseknek, hogy ezekkel a kérdésekkel – akár a nyelvművelés társadalmi feladatairól és a nyelvi norma kérdéseiről van szó (vö. Tolcsvai Nagy 1994b; erre lásd tölem: Deme 1995), akár a nemzeti és nemzetiségi csoportok nyelvi-nyelvhasználati képletének és lehetőségeinek különbségeiről (vö. Lanstyák István 1995b) – valaki az ősidőkben bajlódott már, tehát ő hivatott arra, hogy nyilvánosan mérlegre tegye azt, amit a szakma többi művelője magában tud vagy mer csak tévesnek értékelni (lásd erre: Deme 1995:107); – noha ő minden efféle alkalomkor jelzi, hogy nem szívesen kísérletezik – saját alkotó gondolatainak kifejtése helyett – mások alkotta gondolatok felfejtésével és helyre tételével (erre pedig lásd *Nyelvőr* 119:109).

Így jutott a dolog odáig, hogy Lanstyák Istvánnak bevezetőmben megjelölt igényes (pontosabban mondva: nagy igényű) tanulmányát vizsgálóra vegyem. Impozáns bibliográfiai felsorolásának tanúsága szerint (Lanstyák 1995e:233–236) áttekintette a világ nyelveinek túlnyomó többségére vonatkozó e tárgyú megfigyeléseket; és saját (igaz: csupán „megjelenőben” jelzetű, tehát e pillanatban mások által nehezen értékelhető) felméréseik szerint a valós szlovákiai helyzetet is; kitekintve a szomszédos országok magyarságaira. Ez utóbbiakról nekem is van némi tapasztalatom. Ám az objektivitás érdekében elsősorban az ő saját megjegyzéseire támaszkodom majd. Tanulmányából igyekszem összegyűjteni: *a)* mik a többközpontúság általános ismérvei; és azt is: *b)* mennyiben felel meg ezeknek a magyar nyelv. (Persze nem „a Trianon utáni magyar nyelv”, legföljebb a magyar nyelv Trianon után, pontosabban: óta).

Ezért született a mottónak általam odatoldott második része: így kerültem a Credóba. De csak azért mosom kezeimet, hogy tiszták legyenek, amikor a témához nyúlok.

2. A TÖBBKÖZPONTÚSÁG ÁLTALÁNOS ISMÉRVEI

Ezt a részt szó szerinti idézetekből, olykor tartalmi summázatokból állítom össze. A lapszámok a *Nyelvőr* idézett helyéről; a ritkítások [e kötetben dőlttel szedve – *A szerkesztők*] általában az eredetiből (ha nem, azt jelzem).

2.1. „A több központú nyelvek legtisztább esetei azok, amelyek két vagy több ország *államnyelveként* vagy legalábbis egyik *hivatalos nyelveként* funkcionálnak.” (215.)

2.2. Ismertetőjegy az, hogy a központok közül csak az egyiknek állapota *kodifikált-e* vagy többé; eszerint a változatok *endonormatívak* vagy *exonormatívak* (215); ami fényt vet önállóságuk fokára.

2.3. Megítélési szempont az is, hogy az egyes központok *teljes, részleges* vagy épp csak *kezdetleges* központok-e (215).

2.4. Nem mindegy, hogy ugyanazt a nyelvet, illetőleg változatait önálló nemzetek beszélik-e (*nemzeti* változat), vagy csupán más-más államok keretében élő csoportok (*állami* változat); amelyek lehetnek viszonylag autochton nemzetiségi tömbök (*nemzetiségi* változat) vagy szórványjellegűek (*kisebbségi* változat). Ám ez utóbbi két megjelölést a szerző fenntartásokkal használná (216).

2.5. Jellemző a változatok önállósági fokára az is, hogy „a külföldi irodalmi műveket melyik magyar nyelvre kellene fordítani”, s hogy a külföldi, ha „magyarul” tanul, melyik változatot sajátítja/sajátítsa el (219).

2.6. Fontos kérdés az egyes – önállóan tekinthető – változatok *belső rétegzettségének* képe: hogy melyik „funkcionális stílusrétegük” mekkora eltérést mutat az elsődlegestől, illetőleg a többitől (220).

2.7. Befolyásolja a változatok önállósodását a politikai, a földrajzi, a kulturális, vallási, etnikai *közelség* vagy *távolság*; s a kontaktushelyzet: az egyes csoportok kétnyelvűségének oka és foka (223–225).

2.8. Számításba veendő az *időtényező* is (226).

2.9. Tudnunk kell: a változatok önállóságának kérdése „*nem nyelvi rendszerbeli, hanem szociolingvisztikai, nyelvpolitikai kritériumok alapján*” dönthető el (217); azaz rendszerbeli különbségek nem feltétlenül adódnak, inkább a szóállományban találni eltéréseket (227–229).

2.10. Számításba veendő a „többközpontúsággal kapcsolatos attitűdök” (230), mint: a dezintegrálódástól (231) és a provincializálódástól vagy épp vulgarizálódástól való félelem (232).

Ez volna hát az a szempontrendszer, amely a „többközpontúság” megítéléséhez a nemzetközi szakirodalomból adódik.

3. A MAGYAR NYELV AZ ELMONDOTTAK TÜKRÉBEN

Szerencsénkre, a szerző nem csupán a vizsgálati szempontok és a jellemzők kiszűrését végezte el, a szakirodalom alapján, hanem nyelvünkre vonatkoztatásukat is. Nincs tehát más teendőnk, mint bizonyos mellékmondatait és jegyzeteit szembesítenünk – önmagával. Így tőle magától tudhatjuk meg: melyik feltételnek, ismérvnek milyen fokú érvényesülését látja ő azon magyar tömbök nyelvállapotában, amelyek a Kárpát-medencén belül, de a nemzeti Magyarország határain kívül élnek; mindezt főleg a dél-szlovákiai magyarság helyzetére alapítva, de a többiekre is vonatkoztatva.

3.1. Jelzi is, tudjuk is: a magyar nyelv a szomszédos országok *egyikében sem* szerepel államnyelvként, de még hivatalos nyelvként sem; legföljebb a helyi közélet alsó szintjén találunk (találtunk?) nyomokat használatának engedélyezett vagy legalábbis megtűrt voltára.

3.2. A szerző maga mondja: „A magyar nyelv Magyarországon kívüli változatai kivétel nélkül *exonormatívak*”; saját kodifikált formájuk nem lévén „a nagytekintélyű magyarországi akadémiai kiadványokat tekintik irányadónak” (215).

3.3. Tőle idézhetjük: „A magyar nyelvnek *egyetlen teljes* központja van csupán, Magyarország, ennek standard változatáról mondható el, hogy teljes mértékben endonormatív.” (215–216.)

3.4. Ezt olvassuk: „Az állami változat tehát az elvonatkoztatásnak egy magasabb szintjét képviseli, mint a regionális változat, de alacsonyabbat, mint a nemzeti nyelv. Ebből is következik, hogy egy állami változatnak is lehetnek regionális változatai.” (217.) Nem világos viszont: az utóbbiak milyen viszonyban állnak az „állami változat” fölé rendelt „nemzeti nyelvvél”.

3.5. Megerősíti: „A magyar nyelv állami változatai közül ilyen kitüntetett helyzetű a *magyarországi magyar standard*... Ezért természetes, hogy az egyes állami változatok a magyarországra támaszkodnak (*»etalonszerep«*).” (219.)

3.6. A *szaknyelvekről* azt olvassuk: „bőven vannak különbségek” magyarországi és szlovákiai állományuk között (221); és „az ún. *hivatali nyelv* [van ilyen? – D. L.] számottevő eltérést mutat” (uo.); „a *publicisztikai* regiszterekben is jól érzékelhetők a két állami változat közötti különbségek”; mindez nem kis mértékben az államnyelvnek (pontosabban az államszervező nemzet nyelvének) befolyására, azaz *kontaktus-*

jelenségként. Nagyobb ez a hatás a „mindennapi beszélt nyelvben” (221), de megfontolandó: „nem kellene-e a kollokvialis regisztereket eleve *szubstandard* jellegűnek tekinteni” (222), ami kisebbíti nyomatékukat. Igen fontos viszont, hogy a „legkisebb különbségek... az ún. *művészi* stílusban (például a szépirodalom nyelvében) vannak..., az ilyen regiszterekben a legkevesebb a kontaktusjelenség” (220).

3.7.A szétfejlődés és önállósodás indítékaiul szolgáló tényezőkről megtudjuk: „A magyar nyelv... majd minden központja ugyanahhoz a táborhoz tartozott” politikai tekintetben (223); földrajzilag „központjai egy régióban, egy *összefüggő területen* helyezkednek el” (224); „a magyar nyelv beszélői *ugyanahhoz a nemzethez* tartoznak” (uo.); „a beszélők többsége magyar domináns kétnyelvű” (225), s itt is „szinte kizárólag a Trianon következtében kialakult kétnyelvűségekre kell gondolni” (uo., jegyzet).

3.8. Az időtényezőről: „A valódi különfejlődést nagyrészt 1945 utántól számíthatjuk... Az azóta eltelt ötven esztendő arra elegendő volt, hogy a magyarországi standard, ha elvben nem is, de a gyakorlatban elveszítse érvényét a szlovákiai magyar beszélőközösségben, arra azonban még nem volt elég, hogy a spontán standardizálódási folyamatok szilárd standard nyelvváltozatot hozzanak létre.” (226; az eredetiben az egész ritkítva; magam az „arra azonban” kezdetű részt emelném ki. – D. L.)

3.9.Fontos, hogy a szerző is jelzi: „A magyarországihoz viszonyítva a *szókincsbeli* különbségek a legjelentősebbek.” (228.)

3.10.A dezintegrálódás és a provincializálódás esélyét bevezetőmben említett munkáim még reális – és szlovákiai, vajdasági, majd kárpátaljai nyelvművelők által is valósnak érzett – veszélynek jelezték. A szerző szerint is „valószínűleg a kétfajta félelem áll amögött, hogy ellenzik a magyar standard szlovákiai sajátosságainak elismerését” (232). Ez – írja – „egyesek szemében megkérdőjelezhetővé teheti a magyar nyelv egységét, s tápot adhat bizonyos manipulációknak, amelyek a kisebbségi magyaroknak a nemzetről való leválasztására irányulnak” (227).

Íme: az objektív kép, Lanstyák István saját rajzolatában.

4. OBJEKTÍV MEGJEGYZÉSEK A SZUBJEKTIVITÁSRÓL

4.1. Előszőr a szerzőéről!

Tanulmányát néhány – bizonyos nyelvekre kétségkívül helytálló – tétel leszögezése után ezzel kezdi: „Vizsgálatom eredményeképpen megál-

lapíthattam, hogy *a magyar kétségtelenül több központú nyelv.*” (214, saját kiemelése.) Quod est demonstrandum; s így arra kényszerült, hogy bizonyítékokat keressen kiinduló tételéhez. Deduktív módszerét önmaga jellemzi: „dolgozatomban tág teret szentelek a többközpontúság alapkérdéseinek, s a problémákat néhány jellegzetesen több központú nyelv példáival illusztrálom” (eddig akár rendben is volnánk; de most jön az előre gyártott elméletnek – rápróbálás helyett – a valóságra való ráhú-zása:) „majd pedig a magyar nyelvre vonatkoztatom” (uo.).

Az eredményt láttuk. Az elméleti alapvetéshez nagy igyekezettel összehordott anyagból valóban kihámozhatunk valami halvány nyomokat arra nézvést, hogy a magyar nyelv – ha hagyjuk – *megindulhat* a (hadd mondjam szépen, tudományosan:) *pluricentricitás* felé. Ez az, ami objektíve igaz.

S a szubjektív mozzanat? Hogy szerzőnk erre azt mondja: ha már így van, nosza, segítsünk neki, aztán „Lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten!” – S aki nem, hát megkapja a magáét.

4.2. Mert aki a szétkülönüléssel és a vele társulható lesüllyedéssel kapcsolatos aggályait kinyilvánítja, annak tettei „hisztérikus reakciók”, illetőleg „boszorkányüldözésre tett harcias felhívások” (233). A provincializálódás veszélye pusztán „állítólagos”, és „jóval kevésbé van valós alapja”, mint akár a szétkülönülésnek is (uo.). Ez tehát a mi szubjektív belemagyarázásunk a tényekbe; elsősorban az enyém, (ami „megalapozatlan”; uo.).

Kénytelen vagyok hát felidézni ismét (minthogy egy újszülött csecsemőnek minden vicc új) azoknak a hatvanas éveknek az állapotát, amelyekben ez a – máig el nem oszlott – szubjektív aggodalom, a helyzet objektív mérlegelése folytán, megszületett bennem. Magamat kényszerülök idézni az *Irodalmi Szemlé*ből, egy nemrégiben ugyancsak Lanstyák-nak adott válaszból. Tehát:

„Akkoriban lendült fel mindkét [értsd: a szlovákiai és a vajdasági magyar – *D. L.*] nemzetiségi csoport anyanyelvi kulturálódása (ha nevezhetem így a politikai propaganda és az irányított tájékoztatás hevenyészve magyarrá fordítását), és erősödött fokozatosan (addig hol csak akadályozott, hol viszont egyenesen tiltott, olykor épp büntetett) kapcsolatuk a magyarországi szellemi élettel. Akkortájt jelentkezett az igény, és teremtődött meg a lehetőség arra, hogy ezeknek a második világháború után értelmiségüket veszített mikroközösségeknek – traktorülésekről, építőállványokról, munkapadok mellől – hirtelenében szerkesztőkké és tanítókká verbuvált »írástudói« (majdnem azt írtam: »betűismerői«) meg-

próbáljanak túllépni a magyarnyelvűségnek azon a familiáris-vulgáris fokán, amelyet az időközben majdhogynem titkos, de legalábbis konyhanyelvi használatból magukkal hoztak; s amely a történelmileg rákényszerített »önállóság« folyományaként erősen a különfejlődés, sőt államonként külön-külön fejlődés útját járta.” S hozzátehettem, mint az akkori mozgás vezető részese és segítője: „Az a korszak, s benne a »pótképzésre« szoruló réteg... megértéssel, sőt azt mondhatom: örömmel fogadta; és a maga részéről mindent megtett a felcsatlakozás érdekében.” (Deme 1995:83.)

Talán mégsem szubjektivitás részemről, ha nem hiszem el a szerzőnek – mert az ellenkezőjét látom bizonyítva –, hogy a szlovákiai „állami változatban” már volna egy „a tömegtájékoztató eszközök, a közigazgatás és a művelt beszélők nyelvi gyakorlatában már kialakult objektív, de még kodifikálatlan norma” (232; a nagyobb nyomaték kedvéért végig ritkítva), s hogy az partnerviszonyba állítható a központival, melynek – általa tőlem idézett – legfőbb ismérve, hogy „a beszélőközösség alkotta meg évszázadok gyakorlatával” (így én: Deme 1993c:70; idézi Lanstyák 1995e:232); hiszen ő maga is látja: „alig ötven esztendő [amely különben is legfőljebb harminc, lásd az előző bekezdésben mondottakat]... még nem volt elég, hogy a spontán standardizálódási folyamatok szilárd standard nyelvváltozatot hozzanak létre” (uo., 226; ez is végig ritkítva).

5. A „NAGY FELADAT”

De hát mi is volna a feladat, azaz: mi a hozama ennek a világhorizontú körütekintéssel megalapozott szétnormalizálási nekirugaszkodásnak? Idézem: „A magyar nyelv egész rendszeréhez, sőt a magyar szókincs egész rendszeréhez [én azt mondanám: állományához – *D. L.*] képest is voltaképpen *jelentéktelen beavatkozásról* volna szó, amely a szókincsek épp az amúgy is változásra hajlamos – mert a társadalmi-gazdasági-műveltségi viszonyokkal szorosan összefüggő – rétegét érintené, tehát nem éppen azokat a tartományokat, amelyekre gondolni szoktunk, amikor a magyar nyelvnek »évszázadok során kikristályosodott normáiról« beszélünk.” (227, jegyzet.) Ami ennél több, az a szubstandard rétegben kap szerepet (227–229).

S mi a megoldás formája? „Az egyik, a kedvezőbb az volna, ha sikerülne olyan új, *kompromisszumos* egyetemes standardot létrehozni, amely – *több alakváltozat kodifikálásával* – a maga rugalmassága folytán

magába foglalná a mostani állami változatok legfontosabb eltéréseit. Ez esetben a magyar standard elvben megmaradna egységesnek, s az egyes állami változatok sajátosságai pusztá gyakorisági különbségekként jelentkeznének.” (226–227.) Eszerint az „állami változatok” különválogatása megoldható volna – különválogatásuk nélkül! Mi más akkor az önálló „állami változatok” viszonya, mint Kohn vegyes libakolbásza, melyben az egy-egy arányú vegyítés így fest: „egy liba – egy ló”?!

A nagy tanulmánynak e csekélyke hozama ismét felidézi bennem azt a mondat, amelyet a szerző korábbi cikksorozatára válaszolva (Deme 1994:81) is említenem kellett: „Vajúdnak a hegyek, és szülnek – egeret.”

Ami meg a „nyelvtervezés” manapság sűrűn emlegetett – s az eddigi nyelvműveléshez képest merőben újnak vélt – fogalmát illeti, annak „hagyatékomban” ilyen kifejtését találok: „A mai állapot helyes felmérése dialektikus vizsgálat; a helyes nyelvtörténeti kép dialektikus visszatekintés. S ez megalapozza, hogy *dialektikus előrelátás* is lehessen a nyelvtudományban.” (Új Szó, 1968. dec. 1-jei és 8-i szám; kötetben: Deme 1970:78; a gondolat maga már korábban: *Valóság*, 1960/2. szám.) Egyébként úgy látom: a „nyelvtervezés” mutató terminus mögött egyszerűen nyelvészeti munkálatok tervezése húzódik meg.

6. NÉHÁNY KUTATÁS-MÓDSZERTANI ÉS VITAETIKAI KÉRDÉS

A „deduktív módszernek”, azaz kész elméletek és előre gyártott eredmények kritikátlan átvételének hátrányára – mint korábban a nyelvművelés dolgában, most a „többközpontúság” kérdésével kapcsolatban – a 4.1. alpontban már rámutattam. De néhány kérdést még ki kell emelnem.

6.1. Az ott mondottak ellenére elismeréssel kell adóznom a szerző filológusi vénájának. Hiszen – átrendezve és a prejudikáció béklyóiból kiszabadítva őket – az ő valóságfeltáró adataiból és megjegyzéseiből sikerült a 3. pontban – remélem – világossá tennem, hogy a magyar *nem „több központú” nyelv*, azaz nincsenek „állami változatai”; csupán bizonyos olyan elemei, amelyek egyes nagyobb, tömbökben élő csoportjai számára – sajátos (és sajnálatos) léthelyzetükből fakadóan – sajátos „különeszközei” mindennapos kommunikatív tevékenységüknek. Ezek rögzítése minden csoportnak külön-külön feladata; regisztrálásuk ajánlható a normatív kézikönyvek összeállítóinak ott és itthon egyaránt.

De hogy ezért a „magyarországi” mellett négy további standardot is számon tartsunk, s esetleg mindegyiküknek megírjuk a grammatikáját, kiadjuk a teljes szótárát, s netalán rögzítsük a szubstandardját is – azaz: „államiasítsuk” őket –, arra talán a szerző sem gondolt. Inkább csak kamatoztatni igyekezett friss szakirodalmi ismereteit. De hát az adoptáció (a készen való befogadás) sem értékében, sem eredményében nem ugyanaz, mint az adaptáció (a hozzáalkalmazás).

6.2. Ami pedig a nemzetiségekkel kapcsolatos saját nézeteimnek „a Magyarországot körülvevő országok nacionalista erőivel” való azonosítását illeti (227), erre itt nem térek ki részletezően. Állam és nemzet, kisebbség és nemzetiség kérdései bővebb kifejtést igényelnének. Ezt megtettem, bár akkoriban korántsem kockázat nélkül (1964–69 között), pozsonyi éveimben (anyagát lásd idézett kötetemben [Deme 1970]); s bizonyos utalások találhatók erre tőlem Tolcsvai Nagy Gábornak adott válaszomban is (*Nyelvőr*, 119:115–116).

A leglényegesebb részt idézem: „A nemzetiségek... meg vannak fosztva a velünk való területi, gazdasági, igazgatási, művelődési egység által biztosított lehetőségektől, vagyis a nemzeti *lét* előnyeitől. Ezt a történelmi, kulturális, tudati, érzelmi összetartozás – vagyis a nemzeti *tudat* – fedezete nem képes ellensúlyozni. Ezért fontos ráébreszteni őket – persze magunkat is, és még inkább az államszervező nemzeteket –, hogy államukon belül *közösségi* jogok illetik meg őket.”

S tegyem hozzá: ahonnan az ominózus idézetet – most már egymást követve – kiragadják (Tolcsvai Nagy Gábor ráadásul csonkítva), ott a bővebb kifejtést ez vezeti be: „A nemzetiségeknek, szerintem, odáig kell nőniük, hogy partnerviszonyba tudjanak kerülni kulturálisan a velük egy nyelvet beszélő nemzettel.” (Lásd Farkas Zsuzsa 1994; tehát most már magam is olvashattam, hogy mit mondtam, s nem kell Grétsyn keresztül idéznem magamat, mint kellett: *Nyelvőr* 119:115.) Nos, nem tudom: mi mutat ebben azonosságot a szlovák vagy a román nacionalizmussal! Ez a szemlélet csak azt a törekvést tükrözi, hogy a nemzetiségi tömbök ne rekedjenek meg „elszakított nemzetrészi” státusukban, hanem érijék el a felnőtté válás fokát abban, amiben ez fontos (például saját létük gazdasági-politikai megalapozásában és irodalmi-művészeti tükrözésében), anélkül hogy abban önállós(k)odnának, amiben erre nincs szükség (például nyelvüknek „állami változatúvá” különítésében).

6.3. És végül visszatérve Lanstyák István művéhez!

Ismét azt kell kérdezni (nem először mostanában): ha egyazon cikkből ilyen világosan kihámozható az állítás és annak cáfolata egyszerre, akkor miről is vitatkozunk, pláne ekkora hevességgel?! (Vö. Deme 1994:84; majd *Nyelvőr*; 119:113–114.) S hozzá kell fűznöm azt, amit nemrégiben egy hasonló helyzetben: „Van ugyanis egy halvány gyanúm, hogy ez az egész logomachiás folyamat valójában nem a témáért van, hanem önmagáért.” (Uo. 114.)

6.4. S hadd mutassak rá: amennyire jobbról-balról megtámogatottnak tűnik Lanstyák István tanulmánya „elvileg és általában” a nemzetközi szakirodalom felvonultatásával, olyan gyengén áll saját állításainak bizonyító anyagával. Igaz, sűrűn emlegeti „felméréseiket”, amelyek szerint... Ám ezek – sajátjai is, a Szabó Mihály Gizellával közösen végeztek is – a bibliográfiai felsorolás tanúsága szerint egyelőre „megjelenőben” (234–235), s így mennyiségük, módszerük, merítési bázisuk tekintetében egyaránt ellenőrizhetetlenek. Forrásuk gyaníthatóan külföldi, tehát nem a mi helyzetünk vizsgálatára születtek; a kikérdezettek körére meg az vet némi – bár korántsem megnyugtató – fényt, hogy jelzik: „a felméréseket több középiskolában” végezték el (217, jegyzet).^{*} Sajnálom, szégyellem is, de erről ez jut eszembe: „Még az úton poroszkál / Nemde néhány korosztály!”

Magyar Nyelvőr, 1995, 4. 357–365.

---

^{*} *A szerkesztők megjegyzése:* 1993-tól nyomtatásban olvasható Lanstyák Istvánék adatközlőinek száma (a szerzők felmérésüket 3 szlovákiai és 3 magyarországi középiskola 1218 diákjának körében végezték). Lásd Szabó Mihály Gizella „Nyelvhasználat és szociális háttér” című és Lanstyák István „A magyar–szlovák kétnyelvű diákok magyar szókincsének néhány sajátosságáról” című tanulmányát, amelyek a Nemzetközi Hungarológiai Központ által Budapesten 1993-ban kiadott, *Hungarológia 3 (A nyitrai nemzetközi nyelvészeti konferencia előadásai, 1992. szept. 17–18.)* című kötet 59–72. és 115–127. lapjain található. 1997 tavaszán a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó gondozásában megjelent a teljes vizsgálati eredmény is: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvhasználat – iskola – kényelvűség. Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középiskolások néhány csoportjának nyelvhasználatában.* (183 p.) A kötet végén 100 címet tartalmazó magyar és nemzetközi bibliográfia, valamint a kérdőíveket is ismertető függelék található.